

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart
Petra, Teunissen

Citation

Petra, T. (2017, June 15). *Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart*. In Orde Tekst & Advies, Barendrecht. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/49612>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/49612>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/49612> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Teunissen, Petra

Title: Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart

Issue Date: 2017-06-15

‘Niet zo cerebraal!’

De literatuuropvattingen van Clare Lennart

Kunstenaars, als zij oprecht en bekwaam in hun vak waren, hebben altijd de gave bezeten het geluk, de schoonheid, die in een mensenleven maar sporadisch voorkomen, als het ware te bestendigen. Daardoor straalt hun werk, ook als het niet rechtstreeks blijmoedig is, iets van troost uit. De toeschouwer beseft dat het leven niet minderwaardig is.¹

Clare Lennart was, zoals alle schrijvers, een verwoed lezer. Haar ‘literaire familie’ bestond overwegend uit negentiende-eeuwse romanciers. Minder dan om de stijl of het plot las zij uit een gretig verlangen om te doorgronden waarom de mensen en het leven zijn zoals ze zijn. Haar visie op literatuur is niet alleen terug te vinden in haar recensies en (radio)lezingen, maar ook in correspondentie, columns en in haar romans.²

Oude en nieuwe vrienden

Clare Lennarts literaturopvattingen zijn gebaseerd op een grote, gevarieerde belezendheid. Toen ze – nog heel jong – grote-mensen-boeken begon te lezen, verslond ze romans van vrouwelijke auteurs als Augusta de Wit, Fenna de Meyier en Top Naeff.³ Omdat ze geen gymnasiumopleiding had, waren de Griekse en Latijnse klassieken voor haar terra incognita. De basis van haar literaire kennis was gevormd door de docenten op de kweekschool en door de lectuur voor de aanvullende middelbare aktes Frans en Engels. Duitse auteurs las ze minder frequent. Voor haar akte Engels is een leeslijst bewaard gebleven met o.a. titels van Galsworthy en de Brontës-sisters, *The light that failed* van R. Kipling, *Kipps* van H.G. Wells en *Under the greenwood tree* en *Tess of the d’Urbervilles* van Thomas Hardy. Vooral Hardy zou een ‘oude vriend’ worden.⁴ Haar voorkeur ging uit naar romans en naar novellen (Mansfield, de Maupassant). In haar adolescentie las ze veel poëzie van de Tachtigers en uit de Romantiek. In een schrift schreef ze haar favorieten over als ‘Herbsttag’ van Rainer Maria Rilke, ‘Lethe’ van Boutens en een strofe uit ‘The Garden of Proserpine’ van Algernon Charles Swinburne.

In haar onderwijzeressentijd bleef Clare Lennart een ‘bookish girl’. Ze had eigenlijk geen andere liefhebberijen dan lezen en wat pianospelen. Ze kocht zelden nieuwe boeken, maar wisselde vaak titels uit met vrienden en familie.⁵ Zoals bijna iedereen leende ze in de crisisjaren veel boeken bij een commerciële leesbibliotheek. Ze was kind aan huis bij het ‘Rembrandthuis’ op de Rembrandtkade. De twee vriendelijke ‘kanarievrouwtjes’ van de leesbibliotheek reserveerden de nieuwste boeken voor haar. ⁶ Ontspanningslectuur van de populaire Amerikaanse Fannie Hurst en Vicky Baum bijvoorbeeld.⁷ Daar vond ze ook de recente Nederlandse literatuur, van Menno ter Braak tot Simon Vestdijk. Vestdijk

en Bordewijk las ze niet graag. Ze vond hun werk wel knap, maar ‘ze begrijpen het eenvoudige niet meer, alleen het ingewikkelde’.⁸ Haars ondanks werd ze soms toch gegrepen door de ‘suggestieve macht’ van Vestdijk, bijvoorbeeld in Het *Vijfde zegel*.⁹ Daarna was Frans Coenen van grote invloed op haar lectuurkeuzes. Onder zijn leiding vulde ze haar letterkundige kennis aan met onder andere naturalisten als Zola en verder Dickens en Van Eeden.¹⁰ Alexander Voormolen adviseerde haar Aart van der Leeuw en P.C. Boutens te lezen, auteurs waar Clare al een voorkeur voor had. Op haar verzoek las hij *Galgenlieder* van Christian Morgenstern.¹¹ Voormolen deelde haar afkeer van de *Forum*-mannen: ‘Al die Ter Braaks, Vestdijken, Du Perrons zijn mijn natuurlijke vijanden met hun onderling geschrijf-gedoe en geklets.’¹²

Na de Tweede Wereldoorlog werd het bijhouden van de snel groeiende Nederlandse literatuur bijna een dagtaak. Vanaf de jaren vijftig en zestig kreeg ze dikwijls boeken toegestuurd om te bespreken of voor jurywerk. Ze las vrij veel (schrijvers)biografieën, o.a. van Louis Couperus, Thomas Hardy en Ina Boudier-Bakker. De Franse realisten, vooral Balzac, bleef ze waarderen, maar de romans van de Franse existentialisten liet ze liggen: ‘Sartre, Camus, Simone de Beauvoir en hun geestverwanten hebben voor mij niet het meeslepemde van die vroegere Franse schrijvers. Ik heb het gevoel dat ze een gecasteerd leven beschrijven. Als ik hun werken lees, blijft steeds een gevoel van ongelooft mij bij.’¹³ Over Nederlandse na-oorlogse auteurs zei ze tegen een kweekschoolleerling: ‘Ik geloof dat Harry Mulisch later wel goede verhalen zal gaan schrijven. Jan Wolkers kan goed een kort verhaal schrijven en de gedichten van Hans Andreus voel ik wel aan.’¹⁴

De stem van de auteur

De eerste eis die Clare Lennart aan een roman stelde, waren psychologisch juiste karaktertekeningen. Verder ‘vloog’ ze aan op muzikaliteit in een boek. Ze zocht meer de ‘hypnose’ dan de verheldering: ‘Om een enkel motiefje vind ik een boek dan vaak mooi. Ik houd ervan. Ik slik alle gebreken van vaagheid, verwardheid, nonchalance in de aaneenschakelende delen. Terwijl een boek, dat deze muzikaliteit mist, maar oneindig knap is, helder, gaaf, verklarend, nooit werkelijk mijn liefde heeft.’¹⁵

De kern van haar literaturopvatting is dat ze in ieder boek de stem van de auteur wilde horen, de levensvisie, de blik op werkelijkheid, de persoonlijkheid. Eigenlijk een soort vent-poëtica à là *Forum*: ze had weinig aandacht voor vorm en techniek, maar was op zoek naar de persoonlijkheid van de auteur in het werk. *Schetsen van Boz*, het jeugdwerk van ‘de grote tovenaer’ Dickens, vond ze ‘uitermate belangrijk voor wie achter het werk ook de mens zoekt’.¹⁶ Als ze niet overtuigd was van de ideeën van de auteur was het boek in haar ogen mislukt. Aan Coenen schreef ze bijvoorbeeld dat ze Van Eedens *Van de koele meren des doods* niet gelóófdde: ‘Zijn ethische beginselen, die dunkt me uit een allesbeheersende angst ontstaan moeten zijn, zijn eigenlijk *zijn* oogkleppen geworden. [...] Ik zou ook wel willen weten, waarom hij zoo bang is. Er moet wel haast

een mateloos begeeren naar zonde en losbandigheid in hem geweest zijn, dat hij zoo boven alles kuisheid en reinheid bewonderde.’¹⁷ Ruim twintig jaar later schreef ze dat Jef Last een ‘te bekommerd mens’ was en niet los genoeg van zijn medemensen, om als schrijver van kolderverhalen een groot succes te zijn.¹⁸ *Koraalrif* van Helma Wolf-Catz boeide haar omdat ‘achter dit werk een persoonlijkheid staat met een warme, liefde voor dit zo vaak verguisde leven’.¹⁹

Als de levensfilosofie van de auteur overeenkwam met de hare, was het boek in haar ogen ‘gelukt’. Een roman waarin ‘het geluk over de schoonheid van de aarde’ werd getoond, was een goede roman. Dat moest vooral blijken uit een liefdevolle karakterisering van de personages en uit treffende beschrijvingen van landschappen en dieren. De auteur hoefde niet expliciet te maken waar zijn of haar vreugde om de schepping vandaan kwam. Aan overduidelijk christelijke literatuur had ze een broertje dood. Ze vond de ethiek in *Gösta Berling* bijvoorbeeld ‘wat nadrukkelijk’.²⁰ De propaganda van de ‘boven alle haat uitgaande christelijke liefde’ in *Sursum Corda* van Francien Onstein en Henk Schregel maakte haar ‘kriegsel’.²¹ Haar ideeën komen samen in de bespreking van het egodocument *Baustelle* van de (katholieke) Duitse Luise Rinser:

Een derde facet van deze gecompliceerde persoonlijkheid is dat zij ook nog een zeer begaafd schrijfster is. Zij ontkent evenwel de waarde van literatuur als zodanig, zegt ook met nadruk dat [*Baustelle*] geen literaire waarde heeft. Mijns inziens volkomen ten onrechte. Toch is dit niet een boek dat ik in zijn geheel met plezier of zelfs met instemming heb gelezen. Ik moet voortdurend ‘nee’ zeggen tegen wat de schrijfster beweert. De essentiële waarden van het leven liggen voor mij volkomen anders en daardoor kan haar theoretiseren over levensbeschouwelijke vraagstukken mij lang niet altijd boeien. Dat neemt niet weg dat in deze praat- en discussieer-grage tijd velen zich met enthousiasme op deze kluit zullen werpen. Gelukkig voor mij kruipt het authentieke schrijfsterbloed nogal eens waar het niet gaan mag, namelijk naar de literaire hoek. Luise Rinser hoeft maar het kleinste scènetje te noteren, of er ontstaat literatuur zonder dat zij dit nastreeft. En in die notities over mensen, dieren, kinderen, landschappen, stations, kerkhoven en noem maar op, vind ik dan mijn plezier.²²

Realistisch en romantisch

Volgens Clare Lennart was het de taak van de literatuur, van de verbeelding, om alle facetten van het leven te beschrijven. Ze wees de pure romantici even krachtig af als de naoorlogse nihilisten. Het leven was zowel naar de zwarte, melancholieke, als naar de roze, blijmoedige, kant te vertekenen, maar het één was even onwaarachtig als het andere. Bij Clare Lennart was de wereld niet roze uit onmacht om tot een waarachtiger leven te komen of om te ontsnappen aan een barre of saaie werkelijkheid.²³ Ze nam

duidelijk stelling tegen een zoet-romantische kijk op haar werk. Ze schreef de Vlaamse interviewer J. de Ceulaer: ‘Eigenlijk heb ik er niets op tegen romantisch genoemd te worden. Maar tegenwoordig wordt romantiek zo vaak verward met valse romantiek, met overdrevenheid, onwaarachtigheid, zoetelijkheid.’²⁴ Haar levensbesef was realistisch. In ieder leven zit een zwarte onderstroom, met daarnaast toch ook de mogelijkheid om intens veel van het leven te houden. Die combinatie maakte het leven voor haar ‘soms zo hartbrekend’.²⁵

In haar fictiewerk betoonde Clare Lennart zich een romanière in de school van het negentiende-eeuwse Hollandse realisme. Haar werk is verwant aan dat van psychologisch-realistische auteurs als Herman Robbers, Ina Boudier-Bakker en Top Naeff en is beïnvloed door het naturalisme van vooral Frans Coenen. Haar vooroorlogse werk is dikwijls ironisch, *Avontuur* zelfs spottend. Ze herkende in haar werk invloeden van Colette, Francis Jammes en Alain Fournier: ‘Over het algemeen bewonderde ik in de Franse literatuur dat ze niet veel omslag van woorden nodig had, klaar en duidelijk, zonder gewichtigdoenerij zei wat er te zeggen was. Het gevoel van vertrouwdheid met de natuur, van groot geluk over de schoonheid van de aarde, dat je door geen menselijke ellende ontnomen kon worden, trof me als verwant bij Colette en bij Francis Jammes. Ook hun aandacht voor dieren.’

De literatuur die ze in haar jeugd en adolescentie las, was het ijkpunt voor haar verdere leven. Personages, natuurbeschrijvingen, symboliek en thematiek bleven haar zeer nabij. Ze associeerde vrijwel alles wat ze zag en beleefde met wat ze ooit las. Citaten sprongen haar te pas en te onpas voor de geest. In haar krantenstukjes vermengde ze een natuurimpressie graag met een literair citaat: bij duinviooltjes verwees ze naar *De kleine Johannes* van Van Eeden omdat Windekind in de duinen woont.²⁶ ‘Herbsttag’ van Rilke dook vaak op.²⁷ Haar romans staan vol expliciete literaire verwijzingen.²⁸ Zo typeerde ze personages aan de hand van hun lectuur. Zeer uitvoerig beschreef ze wat Tony Baron uit *Serenade uit de verte* en Paula Hazelaar uit *De ogen van Roosje* lezen.²⁹

Ben Stroman en Jan Greshoff vonden dit ‘namedropping’ in *Stad met rose huizen* hinderlijk. Greshoff kapittelde haar om ‘op de meest ongepaste ogenblikken met de wereldletterkunde aan te komen zeulen’: ‘Na een in één woord voortreffelijk tafereel van het jonge meisje Isabel in de sterfkamer van haar moeder, haalt onze schrijfster op zijn onverwachtst en zonder enig effect een regel van Poe aan waardoor de ontroering, welke zij eerst gewekt had, plotseling uitdooft.’ Greshoff geloofde niet dat mensen op zulke emotionele momenten met een toepasselijke spreuk gereed staan.³⁰ Stroman vond het jammer dat Clare Lennart uit angst voor haar eigen talent naar deze ‘hulpmiddeltjes’ greep.³¹ Deze expliciete intertekstualiteit was echter noch een hulpmiddel, noch literaire pronkzucht. Zoals haar grootvader Hein Klaver altijd een versregel paraat had, was Clare Lennart permanent in gesprek met haar favoriete auteurs.³² Met haar lezers wilde ze die positieve leeservaringen delen.

Twintig jaar recensies

In de jaren vijftig kreeg Clare Lennart steeds meer gelegenheid om over literatuur te schrijven. Hoewel ze geen expliciete poëtica heeft geformuleerd, bleven haar literatuuropvattingen twintig jaar lang consistent. Ze publiceerde in totaal een kleine honderd boekbesprekingen en gelegenheidsartikelen over jubilerende collega’s als Ina Boudier-Bakker, Jan Mens en Henriëtte de Beaufort-Laman Trip. Haar literatuurbeschouwingen verschenen in media voor een breed publiek, niet in literaire tijdschriften met een uitgesproken programma. Enkele literatuurbeschouwingen waren te beluisteren op de radio of te lezen in *Het Parool*.³³ In 1946 en 1947 had Clare incidenteel bijdragen geleverd aan *Ad Interim*, het literaire tijdschrift dat onder leiding stond van Jaap Romijn.³⁴ Vanaf 1955 tot 1963 besprak Clare voor *Het boek van nu: maandblad voor boekenvrienden* samen met Pierre Dubois Nederlands proza.³⁵ Ze recenseerde vooral de ‘vertellers’ uit de Nederlandse literatuur, zoals Johan Fabricius en relatief veel vrouwelijke auteurs zoals Til Brugman, Miep Diekmann en Rie Cramer.³⁶ Maar ook ‘de felle aanklacht’ *Mijn kleine oorlog* van Louis Paul Boon, waar ze zeer van onder de indruk was: ‘Beter dan uit veel dikkere romans over de “de grote oorlog” blijkt uit dit kleine boek de volslagen absurditeit van oorlog in het algemeen.’³⁷ In 1964 schreef ze enkele recensies voor *Het nieuwe boek*, onder andere over *Onder de bomen* van Bernlef.³⁸

In haar rubriek in *Elseviers Weekblad*, ‘De vrouw in de literatuur’, schreef Clare Lennart geen recensies in enge zin. Ze probeerde bij de lezers belangstelling te wekken voor een schrijversfiguur die haar interesseerde.³⁹ Clare opende haar tweewekelijkse serie op 2 februari 1957 met een programmatisch artikel over Virginia Woolf onder de titel ‘De geniale zuster van Shakespeare.’ Ze citeerde uitvoerig uit *A Room of One’s Own* en putte daar hoop uit: ‘Op een of ander in de toekomst verborgen tijdstip zal ze opnieuw geboren worden, Shakespeare’s geniale zuster, meent Virginia Woolf. Maar dan zal ze schrijven niet als Shakespeare, niet als Tolstoj of Balzac of welke reus onder de mannen ook, maar – eerste eis voor ieder groot schrijver – als zichzelf en dus als een vrouw.’⁴⁰

Clare Lennart kreeg veel vrijheid en kon zelf kiezen welke titels ze wilde bespreken. Ze schreef met name over Nederlandse literatuur (o.a. Ina Boudier-Bakker), maar maakte ook uitstapjes naar de Franse en Engelse letterkunde (Nancy Mitford). Zo introduceerde ze de Franse Frédérique Hébrard en Elsa Triolet bij de Nederlandse lezers.⁴¹ Hoewel ze niet meer uit het Duits wilde vertalen, besprak ze wel enthousiast de romans van de Duitse Ingrid Bachér.⁴² Nu ze mocht schrijven over boeken ‘waar ze wat aan vond’ besprak ze ook in nostalgisch getoonzette bijdragen haar jeugdliefdes zoals de ironische roman *Letje* van Top Naeff. Ze schreef over iconische schrijfsters als Belle van Zuylen, over sprookjesboeken, jeugdliteratuur en boeken over poezen. Soms was haar keuze vrij toevallig, want ze had in de keuze van haar lectuur ‘een neiging tot avontuur’.⁴³ Met kennissen sprak ze bijvoorbeeld over de Vlaamse journaliste Maria Rosseels, waarna ze uit nieuwsgierigheid enkele boeken van Rosseels ging lezen.⁴⁴

De meeste *Elsevier*-artikelen waren opgezet als mini-essays. Ze schreef niet alleen over de inhoud of stijl, maar nam een lange aanloop waarin ze haar eigen visie op literatuur of haar eigen leesgeschiedenis kwijt kon. Het liefst koos ze literatuur die verwant was aan de hare. Uit de serie spreekt een bijzondere voorkeur voor egodocumenten, de teksten bij uitstek waarin de mens achter de auteur te vinden is.⁴⁵ Ze was geïntrigeerd door het *Dagboek van de veertienjarige Selma Lagerlöf* en noemde het dagboek van de jong gestorven Marie Bashkirtseff een belangrijk ‘document humain’.⁴⁶

Toen de serie begon te lopen, kreeg ze – ongevraagd – nieuwe uitgaven toegestuurd om te bespreken. Dat wilde ze echter liever niet. Zo stuurde ze *Het andere paradijs* van Elisabeth Zernike, waar ze ‘veel waardering’ voor had, terug naar uitgeverij Querido, want het lag haar toch niet zo dat ze de roman in deze rubriek bespreken wilde.⁴⁷ Uit loyaliteit schreef ze vooral over nieuwe romans van haar eigen uitgevers. In de eerste drie jaren besprak ze negen titels van A.A.M. Stols. Toen ze in de jaren zestig bij Kosmos ging publiceren, redigeerde én besprak ze *Land van zon en wijn*, het debuut van Wil den Hollander.⁴⁸ Positief uiteraard, hoewel ze altijd een tegenzin moest overwinnen om boeken te lezen, die over boeren gaan.⁴⁹

Over poëzie heeft Clare Lennart zich nauwelijks uitgelaten. Ze schreef slechts een artikel over contemporaine poëzie, naar aanleiding van twee bundels van S. Barbara Dagen, die bij haar uitgever Stols waren verschenen.⁵⁰ In een radio-uitzending over ‘Lezende schrijvers in het ziekbed’ koos ze iets uit de Stols-bundel *Atonaal*, met teksten van de Vijftigers: ‘niet omdat ik vind dat er geen mooiere gedichten op de wereld bestaan. Dat is zeker niet zo. Maar wat me er in aantrekt is, dat ze je fantasie in werking zetten. Je hoeft ze niet eens helemaal te lezen. Je kunt er een regel uitpikken en als je dan je ogen dicht doet, rijst er omheen een toverachtige wereld op. Daarom geloof ik dat ik juist dit soort gedichten graag zou willen lezen als ik ziek was. Mijn bijzondere voorkeur gaat uit naar Hans Lodeizen.’⁵¹

In *Elsevier* was ze eigenlijk altijd positief of eindigde na lichte kritiek met een sympathieke opmerking. Directe collega’s wilde ze niet afkammen, want ‘men kent elkaar zo in Nederland.’ Over *De Droomgestalte* van Stols-auteur Helma Wolf-Catz schreef ze bijvoorbeeld: ‘De samenvoeging van al deze droomachtige vertellingen tot een roman doet mij wat kunstmatig aan, al heeft de schrijfster het ongetwijfeld met veel vernuft klaargespeeld. Het doet trouwens weinig af aan de waarde van dit zeer persoonlijke werk.’⁵² Haar recensies in andere bladen waren kritischer. Nick Funke-Bordewijk schoot met haar ‘Millicent’ haar doel voorbij door de ‘te zwaar aangezette demonie’ waardoor Clare de psychologische tekening van Millicent niet geloofwaardig vond.⁵³ Van het laatste boek van Eva Raedt-de Canter, de avonturenroman *Engelen en dieven*, gaf ze de plot weg en besloot ‘Wie niet teveel besmet is door de hang van deze tijd naar het gruwzame zal dit volkomen pretentieloze boek wel met genoegen lezen.’⁵⁴

Het aantal bijdragen in *Elseviers Weekblad* nam in de tweede helft van de jaren zestig

Dit officiële portret van Clare Lennart (circa 1953) begeleidde veel recensies van haar werk. Drukkerij De Spaarnestad, Haarlem, collectie familie Klaver.

sterk af. Ze recenseerde voor het *Weekblad* of voor *Elseviers Literair Supplement* vooral werk van auteurs met wie ze bevriend was, zoals Ton van Oudwijk en Harriët Freezer. Een van haar laatste artikelen – in 1972 – ging over *Amazone met het blauwe voorhoofd* van de Vlaamse Monika van Paemel. Clare vond het ‘in ieder geval een boek om te lezen. Al was het alleen om haar durf zich niet in het gareel te laten dwingen door de normen van haar generatie.’⁵⁵

De waarde van het leven

Begin jaren vijftig ontstond in de kritiek het beeld dat het niveau van het Nederlandse proza niet hoog was. Alleen Van het Reve, Hermans en Blaman waren de verhoopde vernieuwers. Kenmerkend voor de jongere generatie was haar sombere, bittere en (seksueel expliciete) realisme, door Anthonie Donker getypeerd als ‘neon-realisme’. Sommige critici probeerden met empathie te reageren op dit deprimerende realisme: hoe kon men ‘in deze sombere tijd’ ander proza verwachten van jongeren die de oorlog meegemaakt hadden? Anderen reageerden afkeurend of zetten zich scherp af.⁵⁶

Clare Lennart had wel enig begrip voor de somberheid van de jongeren op grond van wat ze hadden meegemaakt. In een bespreking van de verhalenbundel *Consternatie* van Henk (Romijn) Meijer uit 1956, vond ze het weliswaar bezwaarlijk dat hij alleen ‘kleine naargeestigheid’ beschreef, maar hoe kon een man uit 1929 ook anders dan ‘jonge’ verhalen schrijven: ‘Het is of de schrijver de schok van het volwassen worden in een door oorlog en bezetting ontworpen wereld nog niet te boven is en voorlopig niet anders kan doen dan moedeloos en gekweld de rotheid van deze wereld registreren.’⁵⁷

Zij had echter een ander antwoord op de voosheid dan Henk Meijer en zijn jonge collega’s. Clare Lennart verweerde zich voortdurend tegen ‘hedendaagse schrijvers’ die gefascineerd waren door ‘het zieke, perverse of demonische in de mens’.⁵⁸ Ze vond dat jonge schrijvers ‘intolerant’ tegenover hun personages stonden. De mildheid was verdwenen.⁵⁹ De naoorlogse roman werd in haar ogen ‘geteisterd’ door het ‘leeghoofdige, volbloedige type’.⁶⁰ Clare Lennart las voor zichzelf liever vooroorlogse romans, waar weliswaar geen ideale wereld heerste, maar waar ‘het geluk nog kind aan huis’ was.⁶¹ Af en toe las ze een moderne roman waarin zij haar literatuuropvatting terugvond. Adriaan Viruly was ‘een van de weinigen onder de Nederlandse schrijvers die de oorlogsdreiging volledig tot zijn bewustzijn heeft toegelaten, zonder daarom zijn menselijke ontroerbaarheid prijs te geven of te trachten deze te verbergen achter hardheid en cynisme. Zich bewust van alle kwade kansen die we lopen, mede door eigen domheid en egoïsme, blijft hij de waarde van het leven ten volle erkennen, de schoonheid ervan met al zijn zinnen genieten.’ Ze vond *Weerzien bij Passchendaele* een mooi, zeer ontroerend boek en prees Viruly omdat hij de moed had zichzelf te blijven en geen poging deed het bestaande literaire klimaat te ‘imiteren’.⁶²

Het was vooral de eenzijdigheid die haar stoorde in moderne literatuur. Keer op keer

hamerde Clare Lennart erop dat het leven niet alléén zwart is: ‘Het is tegenwoordig mode in de letterkunde te speuren naar de dieptepunten van het leven. Het naargeestige, het walgelijke, de wreedheid, de onmacht tot liefde en de angst zijn geliefkoosde onderwerpen. Zij zijn evenwel niet méér “waar” dan de momenten van verrukking, de verblindende flitsen van geluk, die ook tot het leven behoren.’⁶³ Ze dacht dat de Nederlandse roman zou opleven als meer auteurs boeken schreven die de mensen interesseren: ‘Niet zo cerebraal! Ik wou dat er meer Nederlandse auteurs waren die schreven over dingen waar ze van houden. ... Als ze dat nog kunnen tenminste.’⁶⁴

Zelf kon ze geen boek schrijven uit haat alleen, uit afkeer, vertelde ze een interviewer in 1967: ‘Dat zijn dingen die ik wel voel en die ik in het particuliere leven ook wel tot uiting breng, maar om er nou een heel boek aan te besteden als ik een bepaald mens of een bepaalde maatschappelijke situatie haat, dat inspireert mij niet voldoende. Ik moet er ook van kunnen houden.’⁶⁵ Die ‘liefde’, die open houding, zocht ze ook bij andere auteurs: ‘Liefde alleen is niet genoeg om een goed boek te schrijven, maar als liefde niet op een of andere manier de drijfveer tot het schrijven is geweest, dan verdort de stof onder de handen van de auteur en wekt geen wezenlijke interesse.’⁶⁶

‘Neon-realisme’ contra ‘de goedheid van het bestaan’

Hoewel niet didactisch bedoeld⁶⁷, zijn Clare Lennarts succesvolste romans *Serenade uit de verte*, *Stad met rose huizen* en *De ogen van Roosje* te karakteriseren als moraliserende literatuur, omdat ze er zo expliciet haar positieve boodschap in uitdroeg. In veel besprekingen van Clare Lennarts romans werd haar levensvisie afgezet tegen de ‘moderne’ thematiek van de zinloosheid van het leven of negatieve jeugdherinneringen.⁶⁸ Ook in een uitgave voor het onderwijs in 1972 werd hier nog op gewezen: ‘Het belangrijkste blijft het verhaal [*De ogen van Roosje*], dat in een heldere stijl geschreven is en dat de lezer vertrouwen in het leven wil suggereren. Daarvoor neemt de auteur niet haar toevlucht tot het schilderen van geëxalteerde figuren, die zo dikwijls onze moderne romans bevolken; zij schrijft over gewone mensen, die zwak en klein, door vallen en opstaan heen de mogelijkheid tot geluk in zich blijven dragen, als zij vrij, zichzelf durven te zijn.’⁶⁹ Juist omdat ze in haar romans onomwonden uiting gaf aan deze visie, werd Clare Lennarts oeuvre inzet van de discussie over ‘hoopvolle literatuur’ versus het ‘neon-realisme’.

Clare Lennart was niet de enige voorstander van de ‘littérature blanche’, zoals Cees Nooteboom het ‘hoopvolle genre’ omschreef.⁷⁰ P.H. Ritter vroeg eind jaren veertig letterlijk om ‘het blijde boek’.⁷¹ C.J. Kelk, de criticus van *De groene Amsterdammer*, moest niets hebben van het negativisme in de letteren. Hij prees een boek van Clare Lennart omdat hij daarin weer iets positiefs vond, datgene waar het in het leven werkelijk om gaat, namelijk poëzie.⁷² Clara Eggink kon uit ieder boek van Clare Lennart leren ‘hoe het leven, het gewone leven van ons allen, beter geleefd kan worden en tot meer geluk en dat zonder de hectische jacht op bezit.’ Zij waardeerde haar ‘romans en verhalen die alle

de ‘hel’dre verruk’lijk-meeslepene wijs’ (Marsman) hadden van iemand die schrijft van een ontdekking uit. Van de ontdekking uit hoe en waar het menselijk bestaan dragelijk en zelfs heerlijk kan zijn.⁷³

Criticus en hoogleraar Garnt Stuiveling liet nadrukkelijk uitkomen dat hij de visie van het ‘zwartgallige’ proza niet deelde, ook al kon hij bewondering opbrengen voor de literaire kwaliteit ervan.⁷⁴ Clare Lennart daarentegen vertegenwoordigde volgens Stuiveling ‘in de letteren een soort van idealistische mensbeschouwing die niet enkel door z’n zeldzaamheid, maar ook door z’n idealisme van belang is. Volgens haar visie op de mens ligt de mogelijkheid tot geluk besloten in de persoonlijkheid zelf, in de wil waarmee hij vrij, dit is: zichzelf durft te zijn. Haar boeken zijn niet zo maar bekoorlijke en boeiende verhalen – dat zijn ze ook – maar tegelijk verbeeldingen van een levensleer die bij alle weemoed in wezen optimistisch is.’⁷⁵

Dr. J.C. Brandt Corstius waardeerde het dat Clare Lennart het waagde om vanuit haar eigen ‘onvergankelijke ervaring’ over het goede leven te schrijven: ‘Men vraagt zo vaak en zo dringend boeken, die een opgewekte lectuur bieden. Welnu, zulk een boek schreef, meer dan eens, Clare Lennart, zonder al te zeer de concessies te doen die geringere oprechtheid en tekort aan innerlijke ervaring helaas al te spoedig brengen als het om zulke boeken gaat.’⁷⁶

Als Clare’s levensvisie werd afgezet tegen de ‘moderne’ thematiek van negatieve jeugdervaringen en nihilisme, viel de vergelijking vaak uit in het voordeel van Clare Lennart.⁷⁷ Dinaux vond Clare’s ‘sentimentaliteit’ een verademing: ‘Laten de tegenwoordige fikse jongeren, die de existentie en de malcontentie als litteraire intentie in hun zakken hebben, dat nu maar gerust ‘sentimentaliteit’ noemen. De wereld is tenslotte nog geen puinhoop.’⁷⁸ De ‘rose’ romans van Clare Lennart werden zo een symbool van de weerzin tegen de ontluisterende, duistere romans van de Blaman-Hermans-Van het Reve-lijn.⁷⁹ Zij werden gezien als ‘een oase in de woestijn van naargeestige probleemromans’.⁸⁰

Een achterhoedegevecht

In de jaren vijftig trok Clare Lennart een vaste schare lezers met haar boodschap van levensaanvaarding en haar poëtische visie, die samenging met een scherpzinnige analyse van menselijke verhoudingen en verbeeldingskracht.⁸¹ In de jaren zestig kwam Clare Lennart geïsoleerder te staan met haar literaturopvatting. Haar strijd tegen de *littérature noire* werd een achterhoedegevecht. Wat Top Naeff vreesde, dat het negativisme een kwaliteitskeurmerk werd, was deels bewaarheid. De ‘clan van boze jongemannen’ veroverde de literatuur.⁸² Clare kreeg steeds sterker het gevoel dat haar literaturopvatting de waardering van haar werk in de weg begon te staan. In 1963 schreef ze in een boze column ‘Taboes in de literatuur’: ‘wie sympathieke ouders had, moet deze verdonkeremanen. Wie gelukkig getrouwd is en dol op zijn kinderen, moet als schrijver het huwelijk voorstellen als niets dan misère.’⁸³

Zij veroordeelde de onderwerpkeuze van jongere schrijvers als literaire strategieën. ‘Het publiek imponeren met suggestieve nonsens’, noemde ze dat. Op het lesrooster van het ‘circuit littéraire’, zoals zij een schrijversopleiding zou noemen, stonden vakken als ‘toegepaste erotiek, mondeling, schriftelijk, lichamelijk’, ‘de happening’, ‘hoe blijf ik beroemd, ook na het overschrijden van de gevaarlijke 30-jarengrens’ en ‘welk merk auto is het meest spectaculair voor een beroemde schrijver’.⁸⁴

Clare Lennart miste het vanzelfsprekende ontzag voor ouderen zoals zij zelf dat in haar jeugd had gehad. Toen ze jong was, hoopte ze ooit de vrijheid te krijgen te schrijven wat ze wilde. Als jonge vrouw had ze dat niet gedurfd:

De oudere schrijvers van toen – een Herman Robbers, een Johan de Meester, een Boutens, een Top Naeff, een Nico van Suchtelen – hadden in mijn ogen iets zo onaanrandbaars, dat je eenvoudig niet aannemen kon, dat iemand het zou wagen hen te beschoolmeesteren. Natuurlijk, zij schreven zoals zij wilden. Maar mijn generatie heeft in dat opzicht pech gehad. Op het ogenblik kun je je heel wat permitteren als je maar jong genoeg bent, nog op de middelbare-schoolbanken zit b.v. Hoe ouder je wordt, hoe beter men je aandurft, misschien wel omdat je als ouder mens nog enige bescheidenheid bezit. Natuurlijk, niemand kan me verbieden te schrijven wat ik wil. Maar als het niet de geest ademt van onze tegelijk vervloekte en aanbeden twintigste eeuw, als het niet schokkend, dynamisch, keihard, onthullend en dat laatste in het bijzonder op sexueel gebied is, kijkt de uitgever bedenkelijk en komt met allerlei bezwaren.⁸⁵

Deze column is natuurlijk badinerend en vol overdrijving. Uiteindelijk schreef Clare Lennart net zoveel als ze wilde ‘over bomen, over herten en kabouters, over wolven of rivieren.’ In ieder verhaal kwamen poezen of eekhoorns voor. Van de weeromstuit ging ze daar wel eens verder in dan ze bedoelde. De dominantie van de geëngageerde, sombere literatuur in de boekhandels zorgde voor een overtrokken nadruk op de positieve kant van het leven in haar columns en boeken. Volgens Anne Wadman polemiseerde ze te veel in *De ogen van Roosje*: ‘Men kan zich afvragen, of deze schrijfster niet te opzettelijk haar best doet, van dit aardse leven iets schoons en feestelijks te maken, als wilde zij het ontluisteringsproces in de moderne literatuur bestrijden.’⁸⁶

Dat zag ze ook zelf. Haar behoefte om te getuigen van de onbecijferbare goedheid van het leven was weliswaar authentiek en ontsproten aan haar ‘groene jeugd’, maar ook een reactie op de ‘littérature noire’ van de na-oorlogse tijd.⁸⁷ In 1957 schreef ze:

Er zijn schrijvers, wier natuurlijke aanleg past in het letterkundig klimaat van hun tijd. Zij hoeven zich geen geweld aan te doen om de mode van hun dagen te volgen, al zal die mode misschien later voor bespottelijk worden uitgekreten.

Het klimaat van de tachtiger jaren heeft ongetwijfeld gestrookt met de aanleg van Lodewijk van Deyssel, maar Frans Coenen heeft mij eens verteld, dat hij als beginnend schrijver vergeefse pogingen aanwendde om aan de esthetische eisen van de toen nog almachtige tachtigers te voldoen. Hij nam ten slotte maar aan, dat hij als romanschrijver geen of te weinig talent had, wierp zich op de kritiek en schreef zijn beste roman (*Onpersoonlijke herinneringen*) op hoge leeftijd, toen een puntige, sobere wijze van schrijven weer geoorloofd was. Schrijvers wier aanleg overeenstemt met wat de mode van hun tijd decreeteert verwerven vaak tijdens hun leven een roem, die voor latere geslachten onbegrijpelijk is. Omgekeerd kan het gebeuren dat een auteur, wiens aanleg tegen de vleug ingaat, veel minder erkenning vindt dan zijn talent verdient. [...] De letterkundige mode van onze tijd heeft een sterk onthullende tendens. Men wil alle taboes doorbreken, zo onverbloemd mogelijk spreken over wat eeuwen lang niemand hardop heeft durven zeggen, laat staan schrijven. De minder representatieve kanten van de menselijke natuur — lafheid, gemeenheid, wreedheid, schijnheiligheid, iedere denkbare perversiteit — worden, niet zonder bravoure, tot op de grond toe uitgebaggerd. En dit alles wordt de lezer meegedeeld in een taal, die zo dicht mogelijk de gewone spreektaal benadert, een zakelijke, onversierde taal, die vooral niet literair mag aandoen.⁸⁸

Ze wilde zichzelf niet forceren om haar werk aan te passen aan de eisen van de markt. Juist in het trouw blijven aan de eigen stijl, lag voor haar de échte waarde van een literair auteur. Dat bracht zij in de praktijk en daardoor schreef zij een authentiek oeuvre bij elkaar waarin haar persoonlijkheid duidelijk terug te lezen is. Maar door zich zo af te zetten tegen de moderne literatuur, in recensies, journalistiek en in haar literaire werk, dreigde Clare Lennart zichzelf voortijdig ‘ouderwets’ te maken.⁸⁹

*Alleen onze generatie versmaadt de troost van de schoonheid. Ik denk wel eens dat dit de grote zonde is van deze tijd, waaraan de mensheid als een kwaadaardig soort vitaminegebrek te gronde dreigt te gaan.*⁹⁰